

С. П. Оста
В. Х. М. № 000

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „доктор”

Автор на дисертационния труд: Завен Такворов Астадулов

Тема на дисертационния труд: „Икономически предизвикателства и социални последици при банковото кредитиране в условията на дигитализация ”

Рецензент: проф.д-р Тони Богданова Михова, Технически университет – София, филиал Пловдив, съгласно Заповед № ОЖ-3.7-20 / 16.10. 2024 г. на Ректора на ТУ-София.

1. Актуалност на разработвания в дисертационния труд проблем в научно и научноприложно отношение.

Представеният за защита дисертационен труд, по научна област 3.Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.7. „Администрация и управление”, научна специалност „Икономика и управление (индустрия)” е посветен на икономическите предизвикателства и социалните последици при банковото кредитиране в условията на дигитализация.

Актуалността на темата е обоснована от три предпоставки:

- необходимостта от идентифициране на основните проблеми при кредитния процес и разкриване на икономическите и социални последици от него;
- посочване на решения, както за оздравяване на кредитираните икономически субекти, така и за премахване на субективния фактор, чрез дигитализация на кредитния процес;
- разясняване на проблемите, засягащи банковото законодателство, нарушената връзка между нормативни актове и ефективни стопански и социални дейности за предотвратяване на нецелесъобразно фалиране и закриване на предприятия.

В условията на динамично развитие на информационните и комуникационни технологии, все повече възниква необходимостта от всеобхватна дигитална трансформация на банковото кредитиране, с цел преодоляване на неблагоприятните финансови и икономически последици на рисковото кредитиране. Използването на дигитални инструменти дава възможност за тяхното преодоляване. Именно това предизвиква научният интерес на докторанта за избора на тема на дисертационния труд, в който разглежда значими и актуални въпроси, свързани с изследване на същността на банковото кредитиране в социален и икономически план, рисковото кредитиране, неефективното управление на проблемните кредити, законовата и нормативна уредба на банковата система в България, както и превантивните дейности за

предотвратяване на нецелесъобразното закриване или насочено ликвидиране на стопански бизнес структури. Освен това, по някои от разглежданите въпроси няма достатъчно всеобхватни научни разработки, което засилва полезността и важността на дисертацията.

Горепосоченото ми дава основание да изразя категорично мнение, че разработваният в дисертационния труд проблем, както и конкретните задачи са във висока степен актуални и значими в научно и научноприложно отношение.

2. Степен на познаване състоянието на проблема и творческа интерпретация на литературния материал.

Докторантът познава отлично състоянието на проблема, обект на изследване в дисертационния труд. Две са основанията за това твърдение. Първото е свързано със задълбоченият литературен обзор, който включва 254 източници, от които 54 са на латиница, 182 са на кирилица и 18 са електронни. Завен Астадуrow познава основополагащите теории във финансовата, икономическата и социална сфера: банково дело; теория на управленския одит; теория на социалното управление; теория на организационното поведение.

Второто основание произтича от използването на сравнително голям брой източници, свързани със законовата и нормативна уредба на банковата система в България. Дисертантът анализира конкретни материали и документи от архива на Народното събрание - стенограми, законопроекти, приравняващи Европейското право с националното, регламенти на ЕС, решения на Съда на ЕС, касаещи банки и икономически субекти и др., от последните години, което показва познаването на съвременното състояние на проблема.

Прегледът на литературните източници показва, че авторът удачно е подбрал необходимата литература – съществено условие за успешно реализиране на изследователските цели.

Обобщавам, че ас. Завен Астадуrow познава задълбочено проблематиката на дисертационния труд, наясно е със съвременното ѝ състояние и творчески интерпретира литературния материал.

3. Съответствие на избраната методика на изследване с поставената цел и задачи на дисертационния труд.

В дисертационния труд, докторантът използва при изследването на разглеждания проблем интердисциплинарния подход, който дава възможност за всеобхватно разглеждане на изследвания обект. В научното изследване са използвани методите анализ и синтез, обработка на документални източници, сравнителен анализ, индукция, дедукция, аналогия и анкетиране. Силната страна на дисертанта е анализа на факти и събития в тяхната причинно-следствена

зависимост, както и интерпретацията на конкретни социални и икономически процеси, характерни за българската действителност.

Представената методика на изследване напълно съответства на поставената цел и задачи на дисертационния труд.

4. Кратка аналитична характеристика на естеството и оценка на достоверността на материала, върху който се градят приносите на дисертационния труд.

Представеният дисертационен труд съдържа 317 страници, като включва увод, три глави за решаване на формулираните основни задачи, заключение, списък на публикациите по дисертацията, използваната литература и приложения. Текстът е илюстриран с 14 диаграми и 3 таблици.

Структурата е логически последователна и балансирана, отговаряща на разбирането на докторанта за комплексно разглеждане на проблема и постигане на изследователските задачи и цел.

В увода присъстват необходимите елементи: точна обосновка на актуалността и значимостта на разглеждания проблем; ясно формулирани обект, предмет, задачи и цел на изследването.

В **първа глава** са показани уменията на докторанта да прави задълбочен литературен обзор, да работи с нормативни документи, да покаже основната същност на ключовите понятия, с оглед запознаване с някои теоретико-методологични проблеми на банковото кредитиране като финансов инструмент, дигиталната трансформация на кредитния процес, както и с проблемните кредити на българските икономически субекти. Направен е анализ на действащата законова уредба, на базата на която е изведена необходимостта от приравняване на Европейското право с националното ни касаещо заповедното производство в глави 37, 38 и 39 от ГПК. Обоснована е необходимостта от дигиталната трансформация на банковия кредитен процес. Систематизирани са седем изводи.

Във **втора глава** се проявява научно-изследователската експертиза на дисертанта, която му позволява да направи задълбочен анализ на предизвикателствата пред кредитния мениджмънт в бизнеса на българските икономически субекти. За тази цел, той последователно разкрива:

- специфичните особености на кредитния риск за бизнеса на българските икономически субекти;
- възможностите за минимизиране на кредитния риск чрез адекватна оценка на финансовото състояние на кредитоискателя;
- начините за преодоляване на различия с банките в мениджмънта на проблемни кредити в бизнеса на българските икономически субекти.
- възможността за ефективно управление на задълженията и вземанията на предприятията в условията на финансова и икономическа криза.

- необходимостта за прозрачна банкова дейност чрез дигитализиране на банковите процеси и изпълнителните дела при ЧСИ.

Във втора глава, авторът обосновава конкретни методически насоки за подобряване на взаимодействията на българските икономически субекти със синдика по несъстоятелност и частните съдебни изпълнители. Главата завършва с формулирани единадесет извода.

Трета глава е посветена на финансово-икономическите и социални последици от ощетяващото банково кредитиране в бизнеса на българските икономически субекти. В нея, авторът умело анализира:

- основните отражения от лошото управление на проблемните кредити върху финансовото състояние на българските икономически субекти;
- връзката между кредитната политика на банките и определени икономически и социални процеси;
- удовлетворението от положениа труд на служители преди фалита и социалните последици за тях след фалита на микро, малко и средно производствено предприятие.

В трета глава са посочени методическите насоки за преодоляване на социалните последици от ощетяващото банково кредитиране. На базата на изследователската работа в дисертационния труд, докторантът предлага модел за софтуерна разработка на процес по запис и архивиране на видеоразговори на кредитоискатели с банкови служители, като се обосновава необходимостта от записване на всички разговори касаещи кредитиране на икономически субекти и тяхното съхранение за срок от 10 години и зачитането им за доказателство от българските съдилища.

Основните резултати от дисертационното изследване са обобщени в заключението.

5. Научни и научноприложни приноси на дисертационния труд.

Приемам представената справка за приноси от дисертанта, които могат да се обобщят и оценят като научни, научноприложни и приложни. Оценявам високо научните приноси, както следва:

- **Научни приноси:**
 1. Систематизиране и обогатяване на теоретичните знания, свързани с банковото кредитиране като финансов инструмент.
 2. Научно са обосновани и изведени закономерности, причини и обстоятелства за лошото управление на проблемни кредити и отражението им върху засегнатите страни.
 3. Обогатена е научната теория за поведението на човешкия фактор преди и след фалита на предприятия в Република България.

- **Научноприложни приноси:**

1. Идентифицирани са особеностите и проблемните взаимоотношения при кредитната политика на банките и икономическите субекти.
2. Предложен подход за участие на индустриален/организационен психолог, който да разработва и прилага ефективни интервенции за функциониране на предприятията и да регулира взаимоотношенията между страните.
3. Предложени са промени в законодателството, ограничаващи един синдик да участва в много на брой икономически субекти в несъстоятелност, да се договаря пряко или чрез посредник за продажба след разрешение на съда по негово искане.

- **Приложни приноси:**

1. Предложени са насоки за въвеждането на генеративен AI за потвърждаване и/или отхвърляне на решения и определения на националните съдилища.
2. Предложен е механизъм за създаване на „Национално хранилище за данни“, за видеофайлове от записи на банкови служители с икономически субекти, които да се ползват при съдебни дела.

6. Преценка на публикациите по дисертационния труд:

По темата на дисертационния труд са представени пет публикации, което показва, че редица от постановките и резултатите от изследванията в дисертацията са получили публичните си одобрения. Те отразяват развитието на идеите и познанията на дисертанта. Публикациите са самостоятелни и са представени от автора на престижни форуми.

Обобщено, публикациите са свързани с темата на дисертационния труд и много точно отразяват и популяризират извършената работа и получените резултати.

7. Оценка на съответствието на автореферата с изискванията за изготвянето му, както и на адекватността на отразяване на основните положения и приносите на дисертационния труд.

Авторефератът е в обем от тридесет и две страници, разработен е в съответствие с изискванията и отразява точно всички основни части на дисертационния труд. В съдържателно отношение, посочените в автореферата приноси, отразяват коректно и обективно постиженията на дисертанта.

8. Мнения, препоръки и бележки.

Дисертационният труд е завършено, интердисциплинарно изследване, в което е показано отлично познаване на материята, както в теоретичен аспект, така и от гледна точка на практическата ѝ приложимост.

Препоръките ми са свързани с популяризиране на практическите насоки и резултатите от изследването на различни форуми, кръгли маси, семинари, работни срещи с определени представители на държавната администрация, специализирани изследователи, ръководства и акционери на банки и висши

банкови служители, инспектората към Министерството на правосъдието и други заинтересовани страни.

Имайки предвид високият потенциал на дисертанта, препоръчвам също задълбочаване на бъдещите научни изследвания в областта на възможностите за използване и на други дигитални инструменти за повишаване ефективността на кредитния процес.

Третата препоръка е кандидатът, да насочи публикационната си дейност към престижни издания с Импакт фактор, което би му създало още по-голяма разпознаваемост в научно-изследователското пространство.

9. Заключение с ясна положителна или отрицателна оценка на дисертационния труд.

Гореизложеното ми дава основание да потвърдя, че представеният дисертационен труд на тема „Икономически предизвикателства и социални последици при банковото кредитиране в условията на дигитализация ” отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и на Правилника на Технически университет – София за прилагане на ЗРАСРБ.

Въз основа на направения анализ, давам с пълна убеденост **положителна оценка** на разработения дисертационен труд и считам за основателно да предложа на почитаемите членове на Научното жури **да присъди** на ас. инж. Завен Такворов Астадулов, образователната и научна степен **“Доктор”** по научна област 3.Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.7. „Администрация и управление”, научна специалност „Икономика и управление (индустрия).

Дата: 06.01.2025

РЕЦЕНЗЕНТ:

/проф.д-р Тони Михова/

REVIEW

on the dissertation for the acquisition of the educational and scientific degree of "doctor"

Author of the dissertation: Zaven Takvorov Astadurov

Topic of the dissertation: "Economic challenges and social consequences of bank lending in the conditions of digitalization"

Reviewer: Prof. Dr. Toni Bogdanova Mihova, Technical University - Sofia, Plovdiv branch, according to Order No. OЖ-3.7-20 / 16.10. 2024 of the Rector of TU-Sofia.

1. Relevance of the problem developed in the dissertation in a scientific and scientifically applied terms.

The dissertation submitted for defense, in the scientific field 3. Social, economic and legal sciences, professional direction 3.7. "Administration and Management", the scientific specialty "Economics and Management (Industry)" is dedicated to the economic challenges and the social consequences of bank lending in the context of digitalization.

The relevance of the topic is justified by three prerequisites:

- the need to identify the main problems in the lending process and reveal the economic and the social consequences thereof;
- indicating solutions, both for the rehabilitation of the economic entities that have been granted a loan and for the elimination of the subjective factor, through the digitalization of the credit process;
- explaining the problems affecting the banking legislation, the broken connection between regulatory acts and effective economic and social activities to prevent inappropriate bankruptcy and closure of enterprises.

In the conditions of dynamic development of information and communication technologies, the need for a comprehensive digital transformation of a bank lending is increasingly growing, in order to overcome the adverse financial and

economic consequences of a risky lending. The use of digital tools makes it possible to overcome them. This is precisely what causes the doctoral student's scientific interest in choosing a topic for the dissertation, in which he examines significant and current issues related to the study of the essence of a bank lending in social and economic terms as well as a risky lending, the ineffective management of problem loans, the legal and regulatory framework of the banking system in Bulgaria and precautionary activities to prevent the inappropriate closure or targeted liquidation of economic business structures. In addition, there are not enough comprehensive scientific studies on some of the addressed issues, which enhances the usefulness and the importance of the dissertation.

The above gives me a reason to express a definite opinion that the problem developed in the dissertation, as well as the specific tasks, are highly relevant and significant in scientific and applied terms.

2. Degree of knowledge of the state of the problem and creative interpretation of the literary material.

The doctoral student knows the state of the problem, the subject of research in the dissertation, perfectly. There are two grounds for this statement. The first is related to the in-depth literature review, which includes 254 sources, of which 54 are in Latin, 182 are in Cyrillic and 18 are electronic. Zaven Astadurov knows the fundamental theories in the financial, economic and social fields: banking; management audit theory; social management theory; organizational behavior theory.

The second reason stems from the use of a relatively large number of sources related to the legal and regulatory framework of the banking system in Bulgaria. The dissertation examines specific materials and documents from the archives of the National Assembly - transcripts, bills equating European law with national law, EU regulations, decisions of the Court of Justice of the EU concerning banks and economic entities, etc., from recent years, which shows knowledge of the current state of the problem.

The review of the literature sources shows that the author has appropriately selected the necessary literature - an essential condition for the successful implementation of the research goals.

To summarize, Asst. Zaven Astadurov has a thorough knowledge of the issues of the dissertation work, is aware of its current state and interprets the literary material creatively.

3. Compliance of the chosen research methodology with the set goal and objectives of the dissertation work.

In the dissertation work, the doctoral student uses the interdisciplinary approach in the study of the problem under consideration, which allows for a comprehensive examination of the research object. The scientific research used the methods of analysis and synthesis, processing of documentary sources, comparative analysis, induction, deduction, analogy and surveying. The strength of the dissertation is the analysis of facts and events in their cause-and-effect relationship, as well as the interpretation of specific social and economic processes typical of the Bulgarian reality.

The presented research methodology fully corresponds to the set goal and objectives of the dissertation work.

4. Brief analytical characterization of the nature and assessment of the reliability of the material on which the contributions of the dissertation work are built.

The presented dissertation work contains 317 pages, including an introduction, three chapters for solving the formulated main tasks, a conclusion, a list of publications on the dissertation, the literature used and appendices. The text is illustrated with 14 diagrams and 3 tables.

The structure is logically consistent and balanced, corresponding to the doctoral student's understanding of a complex examination of the problem and achieving the research tasks and goal.

The introduction contains the necessary elements: a precise justification of the relevance and the significance of the problem under consideration; clearly formulated object, subject, tasks and purpose of the study.

The first chapter shows the skills of the doctoral student to conduct an in-depth literature review, to work with regulatory documents, to show the main essence of the key concepts, in order to become familiar with some theoretical and methodological problems of a bank lending as a financial instrument, the digital

transformation of the lending process, as well as the problem loans of Bulgarian economic entities. An analysis of the current legal framework has been made, on the basis of which the need to align European law with our national law concerning the injunction proceedings in chapters 37, 38 and 39 of the Civil Procedure Code has been deduced. The need for the digital transformation of the bank lending process has been substantiated. Seven conclusions have been systematized.

The second chapter demonstrates the research expertise of the doctoral student, which allows him to conduct an in-depth analysis of the challenges facing loan management in the business of Bulgarian economic entities. To this end, he consistently reveals:

- the specific features of a credit risk for the business of Bulgarian economic entities;
- the possibilities for minimizing credit risk through an adequate assessment of the financial condition of the borrower;
- ways to overcome differences with banks in the management of problem loans in the business of Bulgarian economic entities.
- the possibility of effective management of the obligations and the receivables of enterprises in the conditions of financial and economic crisis.
- the need for transparent banking activities through digitalization of banking processes and enforcement cases with private enforcement agents.

In the second chapter, the author substantiates specific methodological guidelines for improving the interactions of Bulgarian economic entities with the bankruptcy trustee and the private enforcement agents. The chapter ends with eleven formulated conclusions.

The third chapter is devoted to the financial, economic and social consequences of a harmful bank lending in the business of Bulgarian economic entities. In this chapter the author skillfully analyzes:

- the main impacts of a poor management of problem loans on the financial condition of Bulgarian economic entities;
- the relationship between the credit policy of banks and certain economic and social processes;

- the satisfaction with the work of employees before bankruptcy and the social consequences for them after the bankruptcy of a micro, small and medium-sized manufacturing enterprise.

The third chapter outlines methodological guidelines for overcoming the social consequences of a harmful bank lending. Based on the research work in the dissertation, the doctoral student proposes a model for software development of a process for recording and archiving video conversations of loan applicants with bank employees, justifying the need to record all conversations concerning lending to economic entities and their storage for a period of 10 years and their consideration as evidence by Bulgarian courts.

The main results of the dissertation research are summarized in the conclusion.

5. Scientific and scientifically applied contributions of the dissertation work.

I accept the presented reference for contributions from the dissertation, which can be summarized and evaluated as scientific, scientifically applied and applied. I highly appreciate the scientific contributions, as follows:

• Scientific contributions:

1. Systematization and enrichment of theoretical knowledge related to bank lending as a financial instrument.
2. Regularities, causes and circumstances of the poor management of problem loans and their impact on the affected parties are scientifically substantiated and deduced.
3. The scientific theory of the behavior of the human factor before and after the bankruptcy of enterprises in the Republic of Bulgaria is enriched.

• Scientifically applied contributions:

1. The peculiarities and the problematic relationships in the lending policy of banks and economic entities are identified.
2. An approach is proposed for the participation of an industrial/organizational psychologist to develop and implement effective interventions for the functioning of enterprises and to regulate the relationships between the parties.

3. Changes in the legislation are proposed, limiting one trustee to participate in a large number of economic entities in bankruptcy, to negotiate a sale directly or through an intermediary after permission from the court at its request.

• **Applied contributions:**

1. Guidelines are proposed for the introduction of generative AI for confirming and/or rejecting decisions and rulings of national courts.

2. A mechanism is proposed for the creation of a "National Data Repository" for video files of bank employees' recordings with economic entities, which are to be used in court cases.

6. Assessment of the publications in the dissertation.

Five publications are presented on the topic of the dissertation, which shows that a number of the statements and the results of the research in the dissertation have received public approval. They reflect the development of the ideas and knowledge of the doctoral candidate. The publications are independent and have been presented by the author at prestigious forums.

In summary, the publications are related to the topic of the dissertation and very accurately reflect and promote the work done and the obtained results.

7. Assessment of the compliance of the abstract with the requirements for its preparation, as well as the adequacy of reflecting the main points and contributions of the dissertation.

The abstract is thirty-two pages long, developed in accordance with the requirements and accurately reflects all the main parts of the dissertation. In terms of content, the contributions indicated in the abstract correctly and objectively reflect the achievements of the doctoral candidate.

8. Opinions, recommendations and notes.

The dissertation is a complete, interdisciplinary study, in which excellent knowledge of the subject is shown, both in theoretical terms and from the point of view of its practical applicability.

My recommendations are related to the promotion of practical guidelines and the results of the study at various forums, round tables, seminars, workshops with certain representatives of the state administration, specialized researchers, management and shareholders of banks and senior bank employees, the Inspectorate at the Ministry of Justice and other interested parties.

Considering the high potential of the doctoral candidate, I also recommend deepening future scientific research in the field of possibilities for using other digital tools to increase the efficiency of the lending process.

The third recommendation is that the candidate direct his publication activity to prestigious journals with an Impact Factor, which would make him even more recognizable in the scientific and research space.

9. Conclusion with a clear positive or negative assessment of the dissertation.

The above gives me a reason to confirm that the presented dissertation on the topic "Economic Challenges and Social Consequences of Bank Lending in the Conditions of Digitalization" meets the requirements of the Act on the Development of the Academic Staff in the Republic of Bulgaria, the Regulations for its Implementation and the Regulations of the Technical University - Sofia for the Implementation of the Act on the Development of the Academic Staff in the Republic of Bulgaria.

Based on the analysis done, I confidently give a full positive assessment of the developed dissertation and I consider it reasonable to propose to the esteemed members of the Scientific Jury to award the Asst. Eng. Zaven Takvorov Astadurov, an educational and scientific degree "Doctor" in the scientific field 3. Social, economic and legal sciences, in the professional field 3.7. "Administration and management", in the scientific specialty "Economics and management (industry).

Date: 06.01.2025

REVIEWER:

/Prof. Dr. Toni Mihova/